

ŞEHABETTİN UZLUK'UN MEVLEVÎLİK MEKÂN LARI VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

SEHABETTIN UZLUK'S STUDIES ABOUT MEVLEVIYEH SPACES AND CULTURE

Mustafa ÇIPAN*

Öz

Hz. Mevlâna ailesine mensubiyeti olan, Konya'daki ilk ve orta tahsilini müteakip Türkiye'de ardından da Almanya'da mimarlık eğitimi gören Şehabettin Uzluk, Konya'ya döndükten sonra aktif mimarlık faaliyetinde bulunmaz, otuz yıl kadar öğretmenlik yapar, Anıtlar Derneği ve Halkevi başkanlıkları görevlerini yürütür.

Hz. Mevlâna'ya karşı beslediği büyük hürmet sebebiyle, mesâî tanımaz bir fedakârlıkla çalışan Uzluk, başta Hz. Mevlâna ve Türbesi olmak üzere Mevlevîlik mekânları ve kültürü, Selçuklu şaheserleri üzerine müstakil kitaplar yazar, makaleler kaleme alır ve tebliğler sunar.

Bu çalışmada özellikle; "Mevlânanın Türbesi, Konya Abideleri, Mevlânanın Ressamları, Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler," isimli eserleri esas alınarak; Mevlâna Türbesi ve tarihî mekânlarla ilgili yapılan çalışmalar, Mevlevîlik kültürü, kitaplarını hazırlarken takip ettiği usûl, yaptığı ikaz, tenkid ve tashihler, kaynaklar ve eserlerinden faydalanmayı kolaylaştıracak hususlar üzerinde durulacaktır.

• Anahtar Kelimeler

Şehabettin Uzluk, mimar, öğretmen, Hz. Mevlâna, Türbe, Selçuklu Şaheserleri, Türkiye Anıtlar Derneği

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya/Türkiye,
mustafacipan@gmail.com.

Abstract

Şehabettin Uzluk, descendent of Mevlana family, went to İstanbul and then Germany for architectural education after finished elementary and middle school in Konya. On his returning to Konya; however, he did not work as an architect. Instead, he worked as a German teacher for thirty years. In addition to this, he was in charge of some institutions as a chairmanship such as the headquarters of People's House and Turkey Monuments Association in Konya.

Due to his great respect for Mevlana, Uzluk sacrificed his time to write books, articles, and make presentations about Mevleviyeh spaces and culture, particularly Mevlana and his mausoleum, and on masterpieces of Seljuk era.

In this study, especially referencing Uzluk's Works titled "Mevlana Mausoleum, Monuments of Konya, Artists of Mevlana, Art in Mevleviyeh and Mevleviyeh in art" it was aimed to focus on points that would make it easier to use his works, the methods that he followed, the objections and criticism he did, the sources he used while he was writing his works on Mevleviyeh culture and preparing his works on Mevlana mausoleum and historical spaces.

•

Keywords

Şehabettin Uzluk, Architect, Teacher, Mevlana, Mausoleum, Masterpieces of Seljuk Era, Monuments Association of Turkey

Konya'nın Ereğli ilçesinde 1900 yılında doğan, Beyşehir Taburuyla gittiği Yemen cephesinde şehit olan yüzbaşı babasını daha çocuk yaşlarında iken kaybeden, ilk ve orta tahsilini Konya'da tamamlayan Şehabettin Uzluk, 1919-1935 yılları arasında önce Türkiye'de ardından da Almanya'da mimarlık eğitimi görür.

Konya'ya döndükten sonra aktif mimarlık faaliyetinde bulunmayan Uzluk, otuz yıl kadar öğretmenlik yapmakla birlikte Anıtlar Derneği ve Halkevi başkanlıkları görevlerinde de bulunur.

Hz. Mevlâna ailesine mensubiyeti, farklı alanları tarayan tecüssü ve mimar olmanın sağladığı vukufla Mevlâna Türbesi başta olmak üzere Mevlevîlik mekânları ve kültürü, Selçuklu şaheserleri ile bunların ustaları üzerine müstakil kitaplar yazar, makaleler kaleme alır ve tebliğler sunar.¹

Bu çalışmada özellikle; "Mevlânanın Türbesi, Konya Abideleri, Mevlânanın Ressamları, Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler," isimli eserleri esas alınarak; Mevlâna Türbesi ve tarihî mekânlarla ilgili yapılan çalışmalar, Mevlevîlik kültürü, kitaplarını hazırlarken takip ettiği usûl, yaptığı ikaz, tenkid ve tashihler, kaynaklar ve eserlerinden faydalanmayı kolaylaştıracak hususlar üzerinde durulacaktır.²

Şehabettin Uzluk, Hz. Mevlâna'ya karşı duyduğu takdir ve hürmet hislerini "Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler" kitabının ithafında şöyle dile getirir.

"30 Eylül 1207 - 30 Eylül 1957

Bu kitap, Türklüğe, İslâmlığa ve insanlığa varlığı şeref olan büyük Mevlânâ'mızın yedi yüz ellinci doğum yıldönümünde aziz ruhuna sunulmuştur."³

"Mevlânanın Türbesi" kitabını ise, ünlü bir tıp doktoru olmakla birlikte Hz. Mevlâna, eserleri ve Mevlevîlik kültürü üzerine çok mühim çalışmalar yapan kardeşine "Dr. Med. F. Nafiz Uzluk'a"⁴ hitabıyla ithaf eder.

¹ Şehabettin Uzluk'un hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: X. Milli Mevlâna Kongresi Tebliğler II, Doğumunun Yüzdüncü Yıldönümü Anısına Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Armağanı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2003; Haşim Karpuz, Ahmet Çaycı, Serdar Ceylan, Uzluk Ailesi Armağanı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2017; Serdar Ceylan, "Uzluk, Şahabettin", Konya Ansiklopedisi, c.IX, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2015. s.31.

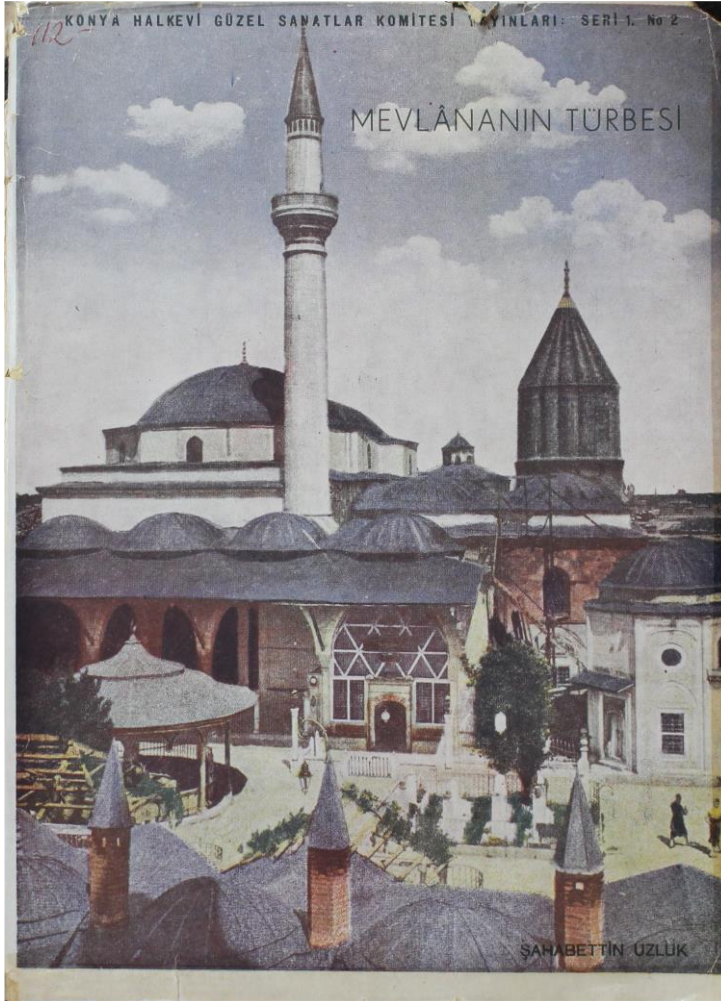
² Şehabettin Uzluk'un eserlerinden yapılan iktibaslarda imlâ ve noktalama işaretleri aynen muhafaza edilmiştir.

³ Şehabettin Uzluk, Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s.V.

⁴ Şehabettin Uzluk, Mevlânanın Türbesi, Konya Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Yayınları, Konya, 1946, s.3.

MEVLÂNANIN TÜRBEŚİ

Şehabettin Uzluk, Mevlânanın Türbesi kitabının baş kısmında Mevlâna Türbesi mevzuuna ilk defa 1924 yılında Anadolu Mecmuasında yazdığı yazılarla başlangıç yaptığını, bu suretle mevzuu ilk defa ortaya attığını, o tarihten itibaren türbe ile ilgili pek çok araştırmalarda bulunduğunu, tarihî vesikaları gördüğünü ve yapı üzerindeki izleri çözmek için uğraştığını, hazırlamış olduğu ilk müstakil eserle türbe mevzuunu bütün vasıflarıyla aydınlattığını ifade eder.⁵ (Fotoğraf:1)

Fotoğraf: 1 “Mevlânanın Türbesi” kitabının kapağı.

⁵ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.7.

Mevlâna Türbesinin kıymetini ve hakkında yapılan çalışmaları hülâsa ettiği şu cümle mühimdir. "Konya, büsbütün dikkate şayan bir abideye maliktirki, o da Selçukîler tarafından inşa ettirilmiş olan ve Karaman oğlu, Osmanlıların üzerinde çalışdıkları Mevlâna Türbesidir."⁶

Uzluk, Mevlânanın Türbesi isimli eserini tarihî kronolojiyi dikkate alarak dört başlık altında değerlendirir.

1. TÜRK OĞULLARI VAKTI

Türk mimarisinde türbeler. Muhtelif ülkelerden örnekler. Yapılarda form ayrılıkları. İnşaatta kullanılan malzemeler. Münferit ve mürekkep halinde türbeler. İç ve dış teşekkülleri. Planlarda bulunan değişiklikler. Türk hayatının oynadığı roller. Müslüman olduktan sonraki Türk tesiri. (s.9-31)

2. SELÇUK OĞULLARI VAKTI

Türbenin Konya planındaki mevkii. 1230 yılına kadar vaziyeti. Saraybahçeliğinden çıkması. Hususî bahçe oluşu. Sultan-ül-ülemanın koyduğu isim. Birinci Alâeddin'in yaptırdığı ilk türbe. Mimari tarzı ve şekli. Emir Alemettin Kayser'in genişletme fikri. Mevlâna'nın vefatından sonra türbe. Keşif bedeli ve mimarları. (s.32-72)

3. KARAMAN OĞULLARI VAKTI

Bu yıllarda türbe. Beylerden bazılarının türbeye ait faaliyetleri. Bu yıllarda mütemmim çalışmalar. Alâeddin Halil'in Konya'yı ziyareti. Mevlânaya ait adağı. İkinci Arif Çelebiye istidâsı. Türbedeki hayırseverliği. Bu devir faaliyetlerine iştirak etmiş mimarlar. Çalışma sahaları ve yaptığı eserlerin üzerine düşünceler. (s.73-92)

4. OSMAN OĞULLARI VAKTI

Türbe üzerinde Osmanlı elleri. Sultan Murat II. zamanı tamiri. Fatih Sultan Mehmet'in hayrı. Sultan II. Beyazıt'ın onarması. Sultan I. Selim ve oğlu günündeki faaliyetler. Sultan III. Murat ve II. Mustafa zamanları. Sultan III. Selim, II. Mahmut ve Abdülaziz'in yaptırdıkları. Çelebilerden iştirak etmişler. Ressam ve mimarlar. (s.93-154)

Bu bölümleri takiben, kitabın sonuna büyük emek mahsûlü, dikkat çekici ve eserden faydalanmayı kolaylaştırıcı şu bölümleri ilâve eder:

* Mevlâna Türbesinde muhtelif senelerde yapılmış onarımlarla orada bulunan kitabelerin ve eşyaların tarih sıralarına göre yıllarını gösteren Kronoloji Cetveli (s.155-159);

⁶ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.95.

* 1 Eylül 1925 tarihine kadar, Mevlâna'nın oğullarından Konya'da Çelebilik Makamında bulunanların doğum ve ölüm yıllarıyla kaç yıl postta oturduklarını gösterir liste (s.160).

* Âsitanelerin ve zâviyelerin adları, şeyhleri ve yatanları listesi (s.161-163).

* Önemli bir bölümü yabancı olmak üzere zengin bir kaynakça (s.164-165) (50/19)

* Resimler (s.167-168)

* İndeks (s.169-189)

Görüldüğü üzere türbe mimarisi ve gelişimi konusunda çok geniş bir coğrafya ve zengin kaynakları dikkate alarak etraflı bilgiler veren⁷ Uzluk; Türklerin başardıkları kudret ve sanat bilgisiyle ruhlarını pek eski zamanlardan beri, mimarinin Türbe mevzuunda ibraz etmiş bulduklarını, ilk bir tip olan kuleli türbelerin İslâm mimarisine Türkler tarafından idhal edildiğinin bugün artık herkes tarafından tasdik edilmekte olduğunu, ifade eder.

Uzluk'un, "Millî ananeyi, sanat mahsullerine uydurmaktaki muvaffakiyetlerini, hayallerinin yaratıcılığını ve mimari endişelerini ortaya koymuşlardır." tespitindeki hassasiyet gerçekten dikkat çekicidir.

"Türbe mevzuunun Hinde ait örnekleri üzerindeki tesiri bir Avrupalının iddia ettiği bir İran ve Hind cereyanından ziyade, orada Türk Rönesans mektebinin mensupları tarafından bu hususi form ve inşaatçılığın yapıldığını iddia etmek, herhalde şimdiye kadar, ihmal edilmiş bu noktanın yalnız mevcudiyetini gizlememek olacaktır."⁸

İslâm mimarisindeki değişmelerin Türkler zamanında vuku bulduğunu belirten yazar, bunun plandan başlayarak iç ve dış görünüşü ihtiva ettiği gibi, işçilik bakımından da daha ince bir ifade kuvveti kazandığını, özellikle vurgular.

Mevlâna Türbesinin hangi mimarlara inşa ettirildiği, Selçuklu Sultanları, Karamanoğlu Beyleri ve Osmanlı padişahları tarafından türbede zamanla ne tür ilâveler ve tamiratlar gerçekleştirildiğini teferruatlı bir liste halinde sunar.⁹

Uzluk, Türbede zamanla ihtiyaç duyulan tamirat için Çelebilik makamından -Mevlâna Celâleddin Rumi hazretlerinin harap olan türbe-i şerîfelerinin tamirine padişahın keremle irade buyurmalarını taleble kendilerine duâcı olacakları

⁷ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.11-30.

⁸ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.30.

⁹ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.155-159.

muhtevalı- saraya gönderilen 17 Safer 1305 ile 15 Muharrem 1306 tarihli yazıları da kitabına alarak türbe ile ilgili tamir talebinin usulü hakkında bilgi verir.¹⁰

Bu inşâ, ilâve ve tamir faaliyetleriyle ilgili dikkate değer bilgi, tespit ve ikazlardan bazıları şunlardır:

Bu devir mimarları arasına "Mevlananın babası üstüne kurduğu türbeyle tanıyoruz" dediği Selimü'l-mimar'ı katan Uzluk, zamanın ve insanların mimari eserler üzerindeki tahribini de "Sanatkârın Sultanül-Ulema için yaptığı türbe pek az bir değerde olamazdı. Eğer onu daha önce gayb etmemiş olsaydık bugün Mevlana'nın türbesi yanında görmek kabil olacaktı. Fakat ne yapalım ki zaman ve zamanın insanları onun bize kadar kalmasına müsaade etmemişlerdir." cümleleriyle anlatır.

"İkinci Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Konya'yı tamamen zapt etmiş ve burada ilk tamirâtı iç kalede yaptırmış ve ondan sonra Mevlâna Türbesini tamir ettirmiştir. Billhassa bu tamirin 872 senesinde vukua gelmiş olmasını kabul edebiliriz. İkinci Bayazıt zamanındaki tamir (895) yılında icra edilmiştir. Senâî dedeye göre bu zamanki tamir mühim kısımların onarması olmaktan ziyade tamamıyla dahilî mimari faaliyete temas etmektedir. Bu tarihteki tamirata hangi mimarın iştirak ettiği tamamıyla malûm olmamakla beraber Konyalı Alâeddin çiraklarından birinin iştirâk etmiş olması yapıdaki mimarî karakterden okunmaktadır."¹¹

Kitabında bazı bilgileri teyit edemediğini bildiren Uzluk, yeni kaynaklara yönlendirerek, bilgi tashihleri ve ikazlar yaparak, tenkid ve ithamlarda bulunarak okuyucuları ve araştırmacıları bugün de düşünmeye ve çalışmaya sevk eder. Konuyla ilgili birkaç misal şöyledir:

Sultanü'l-ülema'ya türbe yapılmış olduğunu düşündüğünü, bunu daha tafsilatlı haberlerle teyid etmenin mümkün olmadığını belirtir.¹²

Senayi Dede'nin vermiş olduğu bir bilgiyi şöyle tashih eder: "Senayi Dede, Sultan Alâeddin Konya kalesini yaptırdıktan sonra Mevlânanın üzerine yeşil bir kubbe inşa ettirmiş diyor. Halbuki Alâeddin'in vefatı (1237) Mevlânâ'dan evvel olduğu için bu kayıt doğru olamaz. Yalnız bu türbenin Sultan Ülemanın üzerine

¹⁰ Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.152,154.

¹¹ Şehabettin Uzluk, "Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimarî Değeri", *Konya Halkevi Kültür Dergisi -Mevlâna Özel Sayısı*, 1943, s.144-147. (Metinde, İkinci Bayazıt zamanındaki tamir 1095 yılında icra edilmiştir." cümlesinde tamir tarihi 895 (M.1490) olması gerekirken sehven 1095 olarak yazılmış, makale metninde doğru olan tarih kullanılmıştır.)

¹² Ş. Uzluk, *Mevlânanın Türbesi*, s.33-34.

yapılmış olması kabildir. Binâenaleyh mezkur kaydı bu şekilde kabul etmek daha doğru olabilir.”¹³

Türbenin yaptırılma zamanı ve içinin çini ile kaplanması hususundaki yanlış bilgiyi; “M. Ziya (Bursadan Konyaya Seyahat, s.343)(Konya Rehberi s.21)de Türbenin Alâeddin zamanında yaptırıldığını ve iç süslerin çini kaplama olduğunu yazıyor. Halbuki yazdıkları gibi değildir. Böyle bir usûlün mimari bakımdan çini kaplamağa müsait olmadığını burada tekrara lüzum görüyorum.” diyerek tashih eder.¹⁴

Alâmeddin Kayser ile ilgili geniş bilgi kaynaklarına yönlendirir.¹⁵

Yusuf Akyurt’la ilgili ikazlarda; çalışmaları hakkında, sanat mütalaaları bakımından tenkide muhtaç ve hükümlerinde teknik yanlışlıklar olduğunu belirtir, “Bu hususta okuyacakların dikkatini çekmeye lüzum görüyorum.” der.¹⁶ Zaman zaman da: “Fakat pek acıklı olarak söylemeliyim ki, en büyük yıkımlar, bozular Y. Akyurt eliyle olmuştur. Mesela avludaki o güzelim şadırvanın üstünü açtırmak, hücrelerin aralarındaki duvarları yıktırmak, birçok mezar taşlarını yok etmek gibi...”¹⁷ cümlelerle ağır eleştiri ve ithamlarda bulunur:

Abdülvahid bin Selim’in Konyalı olduğu tespiti hakkında, Mevlevî kaynaklarında ve kitabede bir kayıt olmadığı gerekçesiyle: “Bu haber, Y. Akyurt’un kendiliğinden uydurduğu bir yalandır.” der.¹⁸

F. Sarre’nin tespitlerine ve hatalarına da atıfta bulunan Uzluk, “F. Sarre (Reise in Kleinsien, s.30-31)de Sultan-ülemanın ölüm yılını (1233) olarak kabul ediyor ki, yanlıştır. Bilhassa, türbenin 14 üncü asır başlangıçlarında inşa edildiği fikri de doğru değildir. Çünkü yapı, işaret ettiğim tarihte kurulduğu halde bu yıllarda Karaman oğulları tarafından bir tamir icra edilmiştir. Şu halde, zikredilen tarihle türbenin yapıldığını düşünmek, türbenin bir yüz senelik ortada durumunu inkâr etmek oluyor ki, malesef pek büyük bir hatadır.”¹⁹

Cl. Huart ile ilgili olarak da; “Emir Sügürü Cl. Huart (s.167,168) bu sözü Mehmet Sokkarcı şeklinde okuyor ki, yanlıştır. Veled Çelebi Söğürücü şeklinde okumaktadır.” diyerek okuma yanlışına dikkat çekmektedir.

¹³ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.38, dn.4’te Sultan Alâeddin’in vefat tarihi 1237 olması gerekirken sehven 1234 olarak yazılmış, makale metinde doğru olan tarih kullanılmıştır.)

¹⁴ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.47, dipnot:15.

¹⁵ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.38, dn.6.

¹⁶ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.40, dn.9.

¹⁷ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.142-144.

¹⁸ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.45, dn.14.

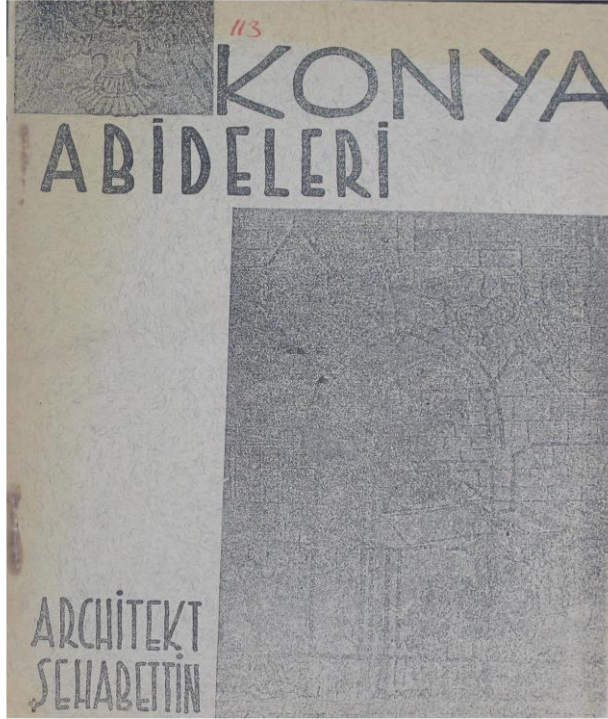
¹⁹ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.49, dn.17. (Daha geniş bilgi için bkz. s.55.)

Selçuklu ile Karamanoğullarını sanatta yaratıcılık ve terkip bakımından; Selçuklu devrindeki büyük ve abidevi yaratıcılık ve terkip kabiliyetinin Karamanoğullarında daha ufak bir sınırı işgal ettiğini belirterek, "Büyük bir zenginliğe karşı, sade bir ölçüde cevap vermeye çalışmaktadır."²⁰ değerlendirmesiyle mukayese eder.

Ş. Uzluk, Mevlânânın Türbesi'nin kıymetini şu cümle ile dile getirir: "Türk büyüklerinin, Türk zenginlerinin kendi san'atkârlarına yaptırdıkları bu eserlerle Mevlâna türbesi tedkika, tettebbüa lâayık bir müzedir."²¹

KONYA ABİDELERİ

Şehabettin Uzluk; Camiler(s.1-7), Mescidler(s.8-10), Minareler(s.11-15), Medreseler(s.16-25), Hankahlar(s.26-31), Türbeler(s.32-41), Hamamlar(s.42-47), Süsler(s.48-52) ve Architectler(s.53-59) bölümlerinden oluşan Konya Abideleri kitabını mimari eserlerin iç ve dış görünüş çizimleri, kesitleri ve planları (s.60-68) ile zenginleştirir.²² (Fotoğraf:2)

Fotoğraf: 2 "Konya Abideleri" kitabının kapağı.

²⁰ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.75.

²¹ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, s.118.

²² Architect Şehabettin, *Konya Abideleri*, Babalık, Konya, 1939.

Mevlânanın Türbesi kitabında olduğu gibi, bu kitabında da kıymetli bilgiler veren ve değerlendirmelerde bulunan, bir yapının inşasında, hususiyle yapımı uzun sürenlerde hangi mimarların vazife yaptığını ve birbirlerini anlayarak yapıyı tamamladıklarını özellikle vurgulayan Uzluk, tespit ettiği hataları düzeltir ve ciddî yönlendirmelerde bulunur.

“C. Esad, (Türk San’atı, İstanbul, 1928)de onu çok yanlış anlatıyor. Sözleri tamamıyla uydurmadır. Bilhassa; yapıda ikinci ahşap kubbe tasavvur ediyor ki, orada imkân yoktur. Teknik bakımından çok büyük kusur işliyor.”²³

“Ferid ve Mes’ud (Sahibatâ oğulları ve eserleri İstanbul 1935)de Kelûk bin Abdullah için verdikleri malûmat, Eflâki menakibi ile benim (Türk nakış tarihinde Mevlevîler İstanbul 1927) Millî mecmuada neşrettiğim yazıların kopyalarıdır. Bilhassa, Rumî kelimesini, Rum soyundan gelme şeklinde kabul ediyorlar ki, bağışlanacak kusurlardan değildir.”²⁴

MEVLÂNA’NIN RESSAMLARI

Şehabettin Uzluk 1945 yılında yayınladığı;

I. Selçukiler Devri (s.5-32)

II. Osmanlılar Devri (33-58)

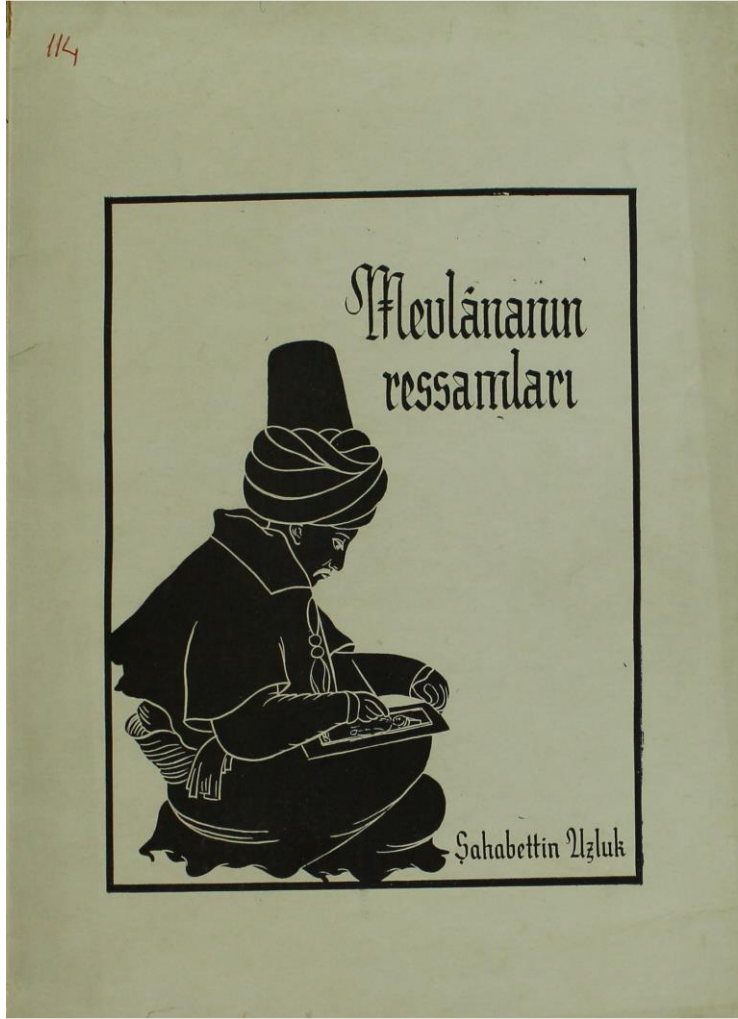
III. Mevlânanın Resimleri (59-80)

Üç kısımdan müteşekkil Mevlânanın Ressamları isimli eserinin sonunda; Yazarken bakılan kitaplar (s.81-82), Kitabın yazıları (s.83), Kitabın resimleri (s.84), İnsan isimleri (s.85), Mahal isimleri (s.90) başlıkları altında bir bakıma “Kaynaklar, İçindekiler ve Dizin” bilgilerine yer verir.²⁵ (Fotoğraf:3)

²³ Architekt Şehabettin Konya Abideleri, s.10, dn.2

²⁴ Architekt Şehabettin Konya Abideleri, s.41.

²⁵ Şehabettin Uzluk, *Mevlânanın Ressamları*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1945.

Fotoğraf: 3 “Mevlânânın Ressamları” kitabının kapağı

MEVLEVİLİKTE RESİM RESİMDE MEVLEVİLER

Şehabettin Uzluk, 1957 yılında Mevlânânın Ressamları kitabını esas alarak mevcut üç kısma

Avrupa Resminde Mevlevîler kısmını da ilave ederek bir nevi genişletilmiş bir baskı yapar. Her kısmın sonunda “Bibliyografya”ya yer veren yazar, İndeks (Kişi Adları, Yer Adları ve Özel Yerler) ve Resimler listesinin ardından ilâve ettiği fotoğraf, resim, çizim, hat ve minyatürlerle kitabını tamamlar. (Fotoğraf:4)

Fotoğraf: 4 “Mevlevîlikte Resim Resimde Mevleviler” kitabının kapağı

Yazar, Mevlânânın Ressamları ile Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler kitaplarının önsözünde aynen kullandığı ilk dört paragrafta; XIII. Asır sonlarına doğru Selçuklu başşehri Konya’da Mevlâna mensuplarının büyük bir kalabalık teşkil ettiğini, derin zevkli manevî bir âlem içinde halkın, ulu mürşidin saçtığı nurlu fikirler etrafında toplandığını, sufilerden bir zümrenin maddî bir âlemin ince ve geniş sanat örnekleri yaratmaya çalıştıklarını, en büyük sanatkâr ruhuyla Mevlânânın şiir, mûsikî, semâ gibi ruhî vecdlerle dervişlerini yeni bir âleme

sürüklediğini; bu asırda başlayan kuvvetli cereyanın oğlu Sultan Veled ve muakkipleri tarafından ileriye götürüldüğünü, âyin ve usûllerinin tayin edildiğini, her tarafta Mevlevîhaneler uyandırıldığını; Mevlevîhanelerde tasavvuf, edebiyat ve sanat faaliyetlerinin nasıl icra olunduğunu; bu derviş sanatkârların manevî feyzlerini maddî hünerlerle nasıl tamamladıklarını, Türk resim sanatında Mevlevî ressamların hususi bir yeri olduğunu; kendisini o zengin marifet dünyasının ressamlarını bildirmeğe verdiği, dağınık duran, bazen kütüphanelerin köşelerine atılmış olan Mevlevî eserlerini bir bir senelerce aradığını, ifade eder.

Beşinci paragraftan itibaren kitabın genişletilmiş yeni baskısını niçin ve nasıl yaptığı hususunu şöyle anlatır: “Burada, Garb kaynaklarındaki Mevlevîliğe ait bilgileri de birlikte mütâlaa ettim. Bazan bir renk âlemi, bazan bir hat, bir oyma bediası için seve seve günlerimi bağışladım. Onları derin bir aşkın verdiği hazlarla topladım. Bu engin âlemin ruhi heyecanlarını her Türke tattırmak için onu bir kere daha yüze veriyorum. Bugüne kadar, onu (1924)de (Millî Mecmua) sayılarında ve (1945)de ise (Konya)da neşretmiştim. Gerek makale hali ve gerek kitap şekli herhalde bugünkü mevcudiyetini arz edemiyordu.

Bu uğurdaki mesaimi yakından takip eden yakınlarım onu daha geniş bir bilgi ve bütünlük içinde bir üçüncü defa neşretmekliğimi temenni ve arzu etmişlerdi. Ben o yüksek alâkayı yerine getirmek için büyük bir cesaret içinde çalışarak, ufak bir derece daha genişlettiğime, büyüttüğüme inanmış bulunuyorum. İncelemelerimi 4 bölüme ayırarak Doğu ve Batı âlemlerinden Mevlevîliğin resim ve yazı mensuplarını imkân dahilinde tanıtmağa ve bildirmeğe uğraşım. Her bahsi resimle, yazıyla, bibliyografyayla tamamlamaya çalıştım.”

Ş. Uzluk bu açıklamaları müteakip, son paragrafta çalışmalarını esnasında yardım gördüğü değerli bilginlere, ölenleri rahmetle, sağ kalanları minnet ve saygıyla anarak teşekkür borçlu olduğunu arz eder. “Merhum Veled Çelebi başta olduğu halde, Galata Mevlevihanesi Şeyhi Ahmet Celâlettin, Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Aptül-baki, Beyazıt Kütüphanesi müdürü İsmail Sâip, Hüseyin Dâniş, Bursalı Mehmet Tahir, İhsan Mahvi. Sağlardan İbnül-Emin Mahmut Kemâl, Hasan Âli Yücel, Prof.Dr.Ahmet Süheyl Ünver, Prof.Dr.F. Nafiz Uzluk beyleri bir defa daha derin bağlılıklarımınla hatırlıyorum.”²⁶

²⁶ Şehabettin Uzluk, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1957, s.1-3. (Ş. Uzluk, Önsöz'ün dipnotunda, Veled Çelebi, N. Uzluk, Ahmet Avni, R. Yekta, Mithat Bahari ve İ. Mahvi'yi, henüz ödenemeyen büyük uğraşları için bir defa daha saygıyla anar.)

Ana kaynaklarla birlikte pek çok eseri gözden geçiren Uzluk, bir ressamla ilgili olarak; *Dîvân-ı Kebîr ve Eflâkî'*deki kayıtların sanatkârın hayatını tamamiyle izah etmekten uzak olduğunu, bunların haricindeki menbaların aynı düşünce ve faaliyeti verdiğini belirttikten sonra, önemli bir bölümü yabancı, özellikle Batılı ilim adamlarına ait eserleri kastederek, "Binaenaleyh, Mevlevî menbalarının dışında pek çok eserleri gözden geçirdiğim halde bu husustaki aradıklarımı bulmuş değilim..." der.²⁷

Kaynaklarda ulaşamadığı bilgiler için mekân araştırmaları yapan Uzluk, bir ressam hakkında hiçbir vesikaya sahip bulunmadığını, Mevlâna civarında ve diğer mezarlıklarda kabrini kaç senedir aradığı halde bulmak kabil olmadığını söyledikten sonra; "Her halde pek umuyorum ki, hayatını, sanat heyecanlarını Mevlâna'nın aşkıyla geçiren bu değerli Mevlevî ressamı, belki de pîrinin ruhunun dolaştığı Konya muhitinden uzakta yatmamaktadır. Fakat nerede, hangi kaybolmuş mezar taşının altındadır."²⁸ şeklinde hisli ifadeler kullanır.

Sanatkârlar hakkında; "Bilhassa duvar süsleriyle meşgul olan ve pek zengin bir seri bırakan Bedreddin Yavaş zikre şayan bir sanatkârdır."²⁹; "Kaluyan, Alâeddin Siryanuş gibi Mevlâna'yı tanıdıktan ve kendisine intisab ettikten sonra İslamiyeti kabul etmiştir."³⁰ cümleleriyle mütalalarda bulunan Uzluk, aynı yaklaşımı tabîi olarak mimari yapılar hakkında da sürdürür:

"Alaeddin Keykubad köşkünün (kasrının) zengin örneklerinden tamamiyle mahrum olmaktığıma rağmen, her halde insana hayret verecek bir ölçüde pek kıymetli eserler olabileceğini düşünmekliğime hiçbir engel yoktur."³¹

Tezyinat, hatlar ve bunların sanatkârları ile ilgili de değerlendirme ve tasvirler yapar:

II. Bayezid zamanında, Türk sanatının pek güzel bir şekilde resim şubesinin ilerlemekte olduğunu ve Abdurrahmanü'l-Mevlevî gibi, büyük nakkaşların yüzde bulunduğunu söyleyen Uzluk, sanatkârın en önemli eserlerinden biri olan Konya'da Mevlâna Türbesinin iç süslerini şöyle tarif eder: "Nâzik ve ince bir ruhun hislerini yaşatan kubbe içi ve duvar yüzleri sanat gözüyle yüksek bir eserdir. Sevimli ve tatlı renkler, dekorlar, üzerinden yıllar geçtiği halde eski tazeliğini, parlaklığını el'an saklıyorlar. İnsan, letafetin, servetin, sabrın buengin mucizesi altında derin bir vecde dalıyor. Sanatın yüz çeşitli, hünerli hatlarından,

²⁷ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, s.20-21.

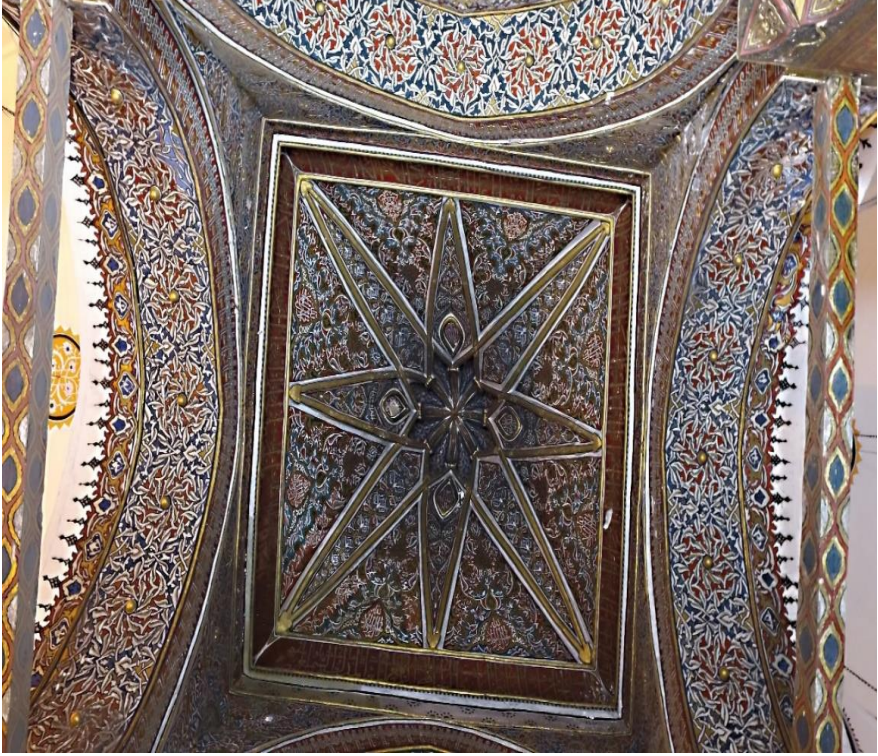
²⁸ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, s.17.

²⁹ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, s.17.

³⁰ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, s.21.

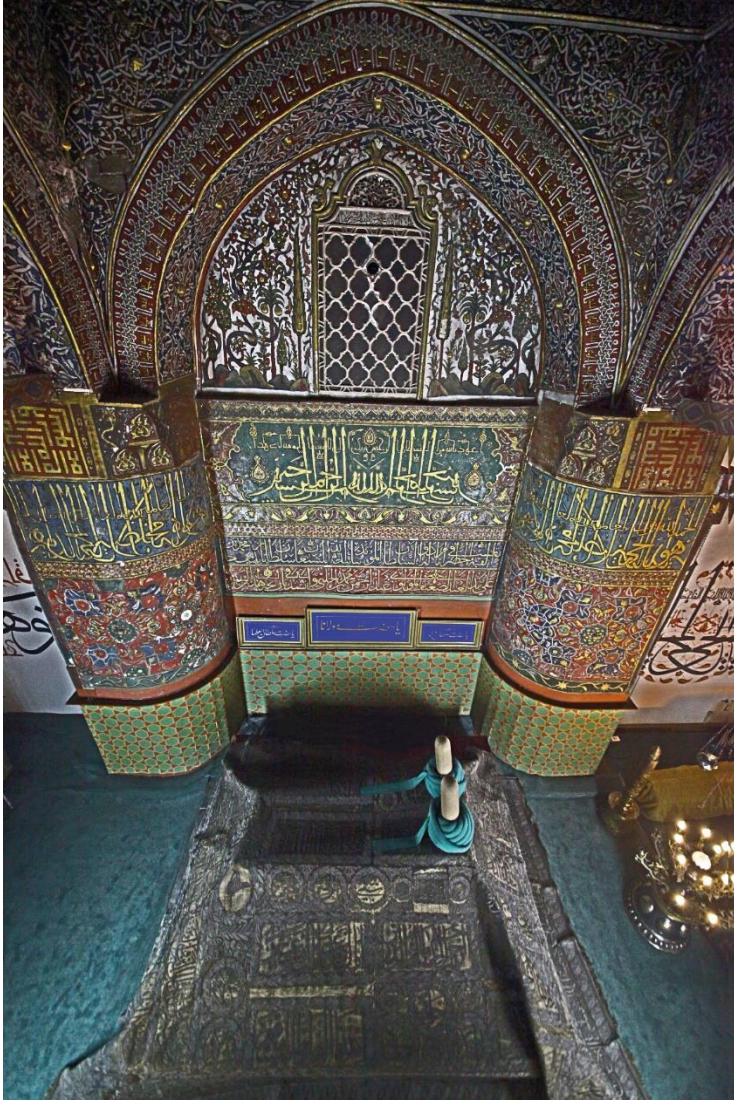
³¹ Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, s.24.

renklerinden, altun çiçeklerinden gözlere ve kalplere sonsuz bir neş'e akıyor. Sivri kemerlerin içi, kubbe, duvar ve sütunlar ruh okşayan binlerce renkler ve şekillerle dolmuş duruyor."³² (Fotoğraf:5,6)

Fotoğraf: 5 Hz. Mevlâna ile oğlu Sultan Veled'in kabirleri üzerindeki kubbe içi hat nûmuneleri ve tezyinatı.

³² Ş. Uzluk, *Mevlânanın Ressamları*, s.33.

Fotoğraf: 6 Hz. Mevlâna ile oğlu Sultan Veled'in kabirleri,
kible duvarındaki hat ve tezyinat.

Şehir mikyasında değerlendirme ve tasvirler yapan yazar Selçuklu döneminde, sanat hareketlerinin merkezi sayılan Konya'yı şöyle anlatır: "Türklüğü yücelten bütün bu sanat güzellikleri Konya'ya bir tepeden sağılıyordu. Yanları kalın bir surla çevrilen Alâattin Tepesi, şehrin göğsünde elmas bir taç gibi pırlıdıyordu. Tepede, içlerini hünerver Türk üstadların yapıp işledikleri ziynetli saraylar (1156-1188), yanı başında Alâeddin Padişahın ikmal ettirdiği câmi (1209-

1220), iç kaleden hariçde mavi çini kubbe Karatay medresesi (1251-1252), zarif taş işlemler içinde ince minâre (1263), biraz ileride renkler hazinesi Sırçalı medrese (1242-1243), daha ötede Sâhip Ata (1258) birer yıldız gibi parlıyordu.

Geniş yollar üzerinde iki taraflı evler, berrak sular akan çeşmeler, yer yer yükselen türbeler, mavi alevler içinde yanan minareler, kubbeler, yeşil tutluklar ve gül bahçeleri Türk başkentine doyulmaz bir manzara veriyordu. Dev gibi dört tarafı kapatan surlar(ın), üzerinde her vezirin ihtişamını gösterir kuleleriyle heybeti artıyordu. Türk başşehrinin sanat ve siyasi mevkii yanında bir de manevî büyüklüğü vardı.”³³

Konya'daki tarihi eserler ve bilhassa Selçuklu Sarayı ile ilgili mühim çalışmaları bulunan F. Sarre'nin yaptığı yayın ve akıbeti hakkında şu bilgileri verir: “Bu Saraya ait daha bir çok bilgileri kıymetli el yapmaları ile birlikte (1936)da (Konya Köşkü) adı altında, pek muhterem dostum F. Sarre yayına vermişti. Ne yazık ki Berlin'e yapılan son hava akınlarından birinde kendisi aramızdan kayboldu.”³⁴

Sivas ve Divriği'deki eserlerde imzasına rastlanan ressam Konyalı Ahmed hakkında yapılan çalışmalar hususunda bilgi veren ve yirmi beş yılı aşan mesaisine rağmen daha etraflıca malumata sahip olamadığını bildiren Uzluk, verilen ilk eserlerden sonra konu hakkında çalışma yapanların onları geçmemelerini ince bir üslûpla tenkid eder: “Bu kayıt yalnız Van Berchem ile H. Edhem'in (Sivas ve Divriği, Kahire, 1910, s.9) da bulunmaktadır. Halbuki aynı şehir üstüne Uzunçarşılı ve R. Nafiz'in (Sivas Şehri, İstanbul, 1928, s.103) veyahut A. Gabriel'in (Anadolu Türk Âbideleri II, Paris, 1934) eserlerinde en ufak bir işarete bile tesadüf etmiyorum. Binaenaleyh birincilerin yorgunluklarını büyük bir takdirle yad ederken berikilerin de aynı kaynaktan faydalanmalarına rağmen, onu geçmemelerine hayret duyuyorum.”³⁵

Şehabeddin Uzluk, yeşil kubbenin iç tezyinatı ve kitabesi hakkında; “Yeşil kubbenin kible duvarında pencere altına düşen dekor ve selvi resimleri altında sanatkârın tezhipler içinde güzel hatları dikkati celbediyor.” dedikten sonra koyu yeşil zemin üstünde altın kabarmasıyla parlayan, hemen altında da kırmızı alevler halinde iki satırın görüldüğünü, ibarenin sonuna dikkati çekerek de; “Burada (hâzî'l-beyteyn) sözünden sonra bulunması gereken beyitler ortada

³³ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.8,9.

³⁴ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.33.

³⁵ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.34.

yoktur. Yalnız biz bu tarihin (887/1482) olduğunu biliyoruz.” diyerek F. N. Uzluk’un notlarına bakılmasını ikaz eder.³⁶

“Bahsimizi bitirmeden Kutbū’n-nâyi ve diğer bazı neyzenler için yapılmış resimlerden de söz açalım.” dedikten sonra on madde halinde sıraladığı değerlendirmeler, nasıl bir dikkat ve mesai tanımaz bir çalışmanın mahsulü olduğunu göstermesi bakımından son derece manidardır.³⁷ Ayrıca her bölümün sonuna koyduğu Bibliyografya, gerçekten de “efrâdını cami ayyarını mani” olmak üzere mümkün olabilen bütün eserleri gördüğünü ifade eder.

Hız. Mevlânânın bir resmine atıfla, bütün gayretlerine rağmen bir başka kaynaktan ifade olunan mecmuayı bulamamasını şöyle anlatır: “Bu portrenin bir fotoğrafisini değerli dostum Dr. A. Süheyl, Konya Halkevinin (1948)de çıkardığı Mevlâna nüshasında pek faydalı bir makale ile yüze vermiştir. (1075)te Nesib Dede Konya’da Mevlâna Türbesinde bir mecmua içinde birçok resimler gördüğünü haber veriyor. Pek çok araştırmalar yaptığım halde, adı geçen mecmuayı görmeğe muvaffak olamadım.”³⁸

“Bu arada S. Nüzhet’in (Mevlâna, s.9) verdiği haberleri teyid edecek vesikaları henüz görmüş olmamakla esefli bulunuyorum.”³⁹ cümlesi manidar bir ifade şekli olarak dikkatleri çekmektedir.

Kitabın sonunda yazdıkları...

“Kitabımız burada bitiyor. Büyük Mevlânânın güzelliğe aşık ruhu, Türk şiirine ve musikisine olduğu gibi Türk resmine de can vermiştir. Yaradanın muhteşem eseri olan bu varlık karşısında duyduğu derin heyecana engel tanımayan tam hür Mevlânamız, kör taassubun cehil yüzünden hapsedmek istediği ve çok kere muvaffak olduğu yaratıcı Türk ruhuna sonsuz fezâlar armağan etmiştir. Bu kadarla da kalmamış, ona nisbetle kurulmuş olan Mevlevîlik müessesesinde güzellik aşığı nice nice olgun canlara ilham kaynağı olmuştur. Tesiri daha da genişlemiş, türlü medeniyet ve kültür mensubu yabancıları, büyük eserine hayran etmiş; onları da bu yolda eser vermeye sevk etmiştir. Türk ve cihan kültürü, Mevlanâmıza çok şey borçludur. Kitabımızla o borcun bir nebzesini ödedikse bize ne mutlu!..”⁴⁰

³⁶ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.48.

³⁷ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.80-81.

³⁸ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.89, dn.32.

³⁹ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.100.

⁴⁰ Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s.137.

Şehabettin Uzluk'un, yaptığı hizmetlere atfen, borcun bir nebzesini ödemekle mutlu olduğu hissini, biz de kendisinin çalışmalarını okumak ve tanıtmakla yaşamak arzusunda olduğumuzu ifade ile Hz. Mevlâna başta olmak üzere bu yola hizmet eden herkesi rahmet, minnet ve şükranla yâd ediyoruz.

ŞEHABETTİN UZLUK'UN KONU İLE İLGİLİ KİTAP VE MAKALELERİ

(Tarih sırasına göre)

Uzluk, Şehabettin, "Türk Nakış Tarihinde Mevlevîler", *Milli Mecmua*, S.42-54, 1925-26.

Architekt Şehabettin, *Konya Abideleri*, Babalık, Konya, 1939.

Uzluk, Şehabettin, "Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimarî Değeri", *Konya Halkevi Kültür Dergisi -Mevlâna Özel Sayısı*, 1943, s.144-147.

Uzluk, Şehabettin, *Mevlânanın Ressamları*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1945.

Uzluk, Şehabettin, *Mevlânanın Türbesi*, Konya Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Yayınları, Konya, 1946.

Uzluk, Şehabettin, "Konya'da Mevlâna'nın Hatıralarını Taşıyan Abideler", *Milli Mecmua*, c.13, S.5, İstanbul, 1952, s.12-13; c.13, S.6, 1952, s.11-12.

Uzluk, Şehabettin, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.

Uzluk, Şehabettin, "Mevlâna'ya Ait D'apres Nature Portlerin Ressamı", *Türk Yurdu (Mevlânâ Özel Sayısı)*, Yıl: 53, c.3, S.8-9-10, Ankara, 1964, İstanbul Halk Mtb., Temmuz 1964, s.41-45.

Uzluk, Şehabettin, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri, Hekimbaşı Yalısı, Konya'da Selimiye Camii", *Vakıflar Dergisi*, 9, Ankara 1971, s.383-401.

Uzluk, Şehabettin, "Eflâkî Menakıbında Yazılı Mevlâna'nın 20 Resmi Ne Oldu?", *I. Milli Mevlâna Kongresi*, 1985, s.275-278.

Uzluk, Şehabettin, "Mevlâna'nın Tabibleri: Ekmeleddin Müeyyed – Beyhekim ve Gazanfer, (Mevlâna's Physicians: Ekmeleddin Müeyyed (Chiefphysicians) and Gazanfer)", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, 1987, s.211-213.

Uzluk, Şehabettin, "Mevlâna'nın Ölümü ve Yeşil Kubbe", *SÜ 2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler)* 3-5 Mayıs 1986, Konya, 1987, s.57-60.

Uzluk, Şehabettin, "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", *III. Milli Mevlâna Kongresi*, 1988, s.297-300.

KAYNAKÇA

- Architekt Şehabettin, *Konya Abideleri*, Babalık, Konya, 1939.
- Ceylan, Serdar, “Uzlu Şahabettin”, *Konya Ansiklopedisi*, c.IX, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2015, s.31.
- Karpuz Haşim, Çaycı Ahmet, Ceylan Serdar, *Uzlu Ailesi Armağani*, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Uzlu Şehabettin, “Türk Mimarisinde Mevlâna Türbesi ve Onun Mimarî Değeri”, *Konya Halkevi Kültür Dergisi -Mevlâna Özel Sayısı*, 1943.
- Uzlu Şehabettin, *Mevlânânın Ressamları*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1945.
- Uzlu Şehabettin, *Mevlânânın Türbesi*, Konya Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Yayınları, Konya, 1946.
- Uzlu Şehabettin, *Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler*, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1957.
- X. Milli Mevlâna Kongresi Tebliğler II, *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Anısına Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzlu Armağani*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2003.